

Tófalvy Tamás

Miért nem írja meg az internet a saját történelmét?

Törékeny archívumok, digitális történelmek és az internet memóriazavarai: A *Médiakutató* Digitális történelmek című blokkja elé

Amikor 2013 őszén feltettem a kérdést elsőéves diákjaimnak, ismerős-e nekik az a név, hogy Jakab Andor, a több száz fős előadóban alig két-három kéz emelkedett a magasba. A név gyakorlatilag eltűnt a kollektív emlékezetből (vagy éppen meg sem jelent benne), pedig két évvel korábban, 2011 nyarán Jakab Andor volt az egyik legnépszerűbb téma szerte a magyar interneten. Az általa jegyzett „Tőlem ezért nem kapsz munkát” című írás, amely egy új blog első posztja volt, olyan számokat produkált, amelyeket se előtte nem tudott elérni, se azóta nem tudott utána csinálni senki. A posztot több mint százezren like-olták a Facebookon, és a becslült 7–800 ezres olvasótáborral pedig minden bizonnyal minden idők legolvasottabb magyar nyelvű blogposztját sikerült megalkotnia. Máig nem tudni egyébként, ki volt a szerző, aki kis ideig még folytatta a blogolást, de később visszavonult, és blogját is törölte a hozzáférhető internetről.

Az internet nem felejt, szeretjük mondogatni olykor. Mégis, Jakab Andor esete nemcsak azt mutatja meg, hogy milyen rövid idő alatt milyen hatalmas ismertséget lehet elérni az interneten, hanem azt is, hogy milyen gyorsan és változatos módokon mehet végbe a felejtés. Akárcsak az offline világban, online is jönnek-mennek a divatok, sztárok – és a tudások, információk, tartalmak –, hogy aztán meghatározatlan időre elborítsa őket a feledés homálya. Vagy – még radikálisabb esetben – végleg eltűnjenek a hálóról. Az internet felejtésének e két típusa eltérő módokon kezdi ki az online hálózattal mint lenyomatszerűen mindent megőrző közeggel kapcsolatos elképzeléseket, és teszi próbára a digitális múltban elmélyedni és azt értelmezni próbáló szemlélőt, valamint vet fel nagyon is praktikus kérdéseket a web történeteinek megírás kísérleteivel, lehetőségeivel kapcsolatban.

Az internet emlékezetkieséseinek leginkább magától értetődő típusa az, amikor valami (és annak másolata, és annak másolata) végleg hozzáférhetetlenné válik a felhasználó számára. Vagy azért, mert a tartalom ténylegesen törlődött a hálózatról, vagy azért, mert hosszabb vagy rövidebb ideig nem érhető el – szerverhiba, cenzúra vagy más akaratlanul vagy szándékosan előidézett körülmény miatt. A totális felejtés mellett azonban még számtalan módja és formája van annak, ahogyan az interneten elvileg elérhető információkhoz való hozzáférés problematikussá válik. Az internetnek ezek a memóriazavarai hasonlóak ahhoz a nap mint nap tapasztalt élményhez, amikor tudjuk, hogy valamit tudunk, de mégsem vagyunk képesek előhívni egy adott pillanatban, vagy éppen amikor explicit módon soha nem adunk számot egy olyan tudásról, amelynek egyébként birtokában vagyunk.

Azok a tartalmak, amelyek az örökkévalóság és a bárhol, bármikor hozzáférhetőség ígéretével vagy hitével kerülnek fel az internetre, gyakran nagyon törékenyek és illékonyak, és ahogy telnek az évek, számtalan oka lehet annak, hogy egy korábban magától értetődően elérhető oldal vagy információ már nem áll rendelkezésre. Változnak a szoftveres szabványok és protokollok, és a tartalom bár ott van, már nem érhető el a megjelenítéséhez szükséges alkalmazás, és nincs kompatibilis változata sem. Valaki átállít valahol egy jogosultságot, és a korábban mindenki számára hozzáférhető tartalom már csak bejelentkezéssel érhető el. Az információ valahol egy adatbázisban van, a *deep weben*, ahol csak további pluszinformációk segítségével található meg, kérdezhető le. A tartalom változatlan, de máshová került, és a keresők nem látják. Nem véletlen, hogy az internet egy-egy nagy öregje – mint például Vint Cerf (BBC 2015), a Google alelnöke, vagy éppen Horváth Iván (2015), a magyar internetes kultúra egyik úttörője – is meggyőződéssel állítja, hogy bár a kultúra digitális és online tárolása rengeteg olyan előnyt biztosít, amelyet például

a papíralapú archiválás nem tud biztosítani (keresés, nagy adat, kezelhetőség), ezzel több nagy kockázatfaktor is együtt jár: a végfelhasználó kontrollvesztése és a távoli szervereken pihenő adatok hozzáférhetetlenségének vagy megsemmisülésének lehetősége.

Mindennek két fontos következménye van. Az egyik az, hogy bár az internet kiváló médiuma és hordozója az archívumnak mint olyannak, az internet nem működik önmaga totális archívumaként. Az internet emlékezetének e töredékességéből nemcsak az következik, hogy az interneten adott pillanatban elérhető dolgok nem reprezentálják az internet összes múltbeli állapotát, hanem az is, hogy az éppen látható pontok összekötése nem lehet elegendő ahhoz, hogy feltárja a hálózat aktuális jelenét, még kevésbé a múltját. Az internet nem írja meg a saját történelmét. Nem elég rátekinteni, hogy feltáruljon a múlt, mert nagyon sok minden időlegesen elérhetetlen vagy örökre elveszett. És ami éppen megvan, az is kevés ahhoz, hogy összeáljon belőle egy történelem: a digitális technológiai nyomok sokszor összevissza kallódnak, és a mögöttük rejlő, azokat magyarázó emberi történetek már nem láthatóak magukban a nyomokban, azokat már fel kell tárnunk, utánuk kell menni, meg kell kérdezni.

A magyar digitális múlt feltárását először megcélzó projektnek, az e Médiakutató-válogatásnak is az apropóját adó Magyar Online és Digitális Médiatörténetnek (MODEM)¹ már a legelső szakaszában megmutatkozott, hogy a magyar online média történetének kezdeti dokumentumaiból mennyi minden eltűnt. Egyáltalán nem evidens a magyar digitális múlt megléte, ahogy az sem, hogy utólag a múlt akkor vagy most minden fontosnak gondolt részletéről tudomást szerezhetünk. Ha tehát azt szeretnénk, hogy a magyar internet és digitális kultúra kezdeteiről lehessen bármilyen fogalmunk akár egy évtized múlva, akkor a rendelkezésre álló információk archiválását és a megkereshető adatok keresését még ma el kell kezdenünk. A MODEM projekt első, a magyarországi tartalomszolgáltatás – hétköznapi nevén online média – történetét feltárni kezdő szakasza egyrészt ennek az útnak az első lépéseit kísérte megtenni, azaz összegyűjteni és elérhetővé, hozzáférhetővé, valamint kereshetővé, felhasználhatóvá és használhatóvá tenni minél több olyan információt, adatot, tudást, amely a magyarországi online és digitális média történetének része, vagy amely arról szól.

De ez csak az egyik cél. A MODEM – ahogy általában a történettudomány – célja nem pusztán az archiválás, hanem a rendszerezés és az értelmezés is. Ha meg is akarjuk érteni a magyar digitális múlttal kapcsolatban előállt és előállított információkat, akkor ahhoz nem elég pusztán egy archívumot létrehozni. A MODEM-projekt másik célja ezért az adatokra építve új ismeretek szerzése és értelmezése, eddig nem látott, nem eléggé alátámasztott trendek feltárása, az események kontextusba helyezése, az üzenet, a tartalom, a társadalom, a technológia és a média összefüggéseinek elemzése, a tények ellenőrzése. A MODEM archiválást és információ-felélesztést célzó vállalkozásának jelenlegi legfontosabb része a 18 mélyinterjúból álló *oral history* archívum, amelyben nagyjából egymillió karakternyi személyes és egyben szakmai történet található a hazai digitális múltból, és amely nyitva áll minden érdeklődő olvasó és értelmező előtt. Az *oral history* archívumépítés egyik fontos funkciója, hogy megmutassa a történelem szubjektív, emberi és sokszor esetlegességként mentén szerveződő természetét, de mindezt úgy, hogy lehetőleg ne egyes szereplők, elfoglaltságok határozzák meg a múlt reprezentációját. Ezért az egyes egyéni történetekben található szubjektív szempontok értelmezése, egymással való összevetése, valamint a visszaemlékezésekben található állítások, adatok összefésülése, rendszerezése és kutathatóvá tétele, vizualizálása is része az archívumépítés folyamatának.

Mindkét folyamatnak – az archiválásnak és az értelmezésnek is – az elején vagyunk. Egy választott területen elkezdtük a gyűjtést, rendszerezést és interjúkészítést, amely forrásoktól függően terjedhet majd tovább a magyar digitális kultúra többi potenciális területére, a kreatív iparágaktól kezdve (film, zene) az üzleten és gazdaságon át az oktatásig. Közhelyes, de hiszünk abban, hogy egy ilyen archívumnak szabadon hozzáférhetőnek kell lennie mindenki számára, és ez igaz az értelmezés lehetőségeire is. Bár a hosszú távú tervek között szerepel egy, a forrásokra épülő „magyar digitális médiatörténet” összeállítása, egy „nagy narratíva”, a máig hiányzó, társadalomtudományosan hiteles történeti elbeszélés kialakítása, azt egyáltalán nem kívánjuk meghatározni, ki milyen további értelmezésekhez használja fel

1 Lásd: <http://www.mediatortenet.hu/> (letöltés: 2016. XII. 19.).

azt, amit elérhetővé teszünk. A klasszikus szabadforráskód-modell nyomán bárki bármit kihozhat belőle, és – bízunk benne – majd a tudáspiac eldönti, mely értelmezések állják ki az idő próbáját.

Miért fontos mindez? Mostanában nagyon sokat beszélnek szakmán belül és kívül is az újságírás, a digitális média válságáról, a változás kiismerhetetlenségéről és tartalmi, üzleti, társadalmi kockázatairól. A múlt megismerése és megértése elkerülhetetlen a jelen és a jövő tervezésében, és különösen ebben az időszakban létfontosságú, hogy megértsük a múlt tanulságait, hogy fel tudjunk készülni a holnapra, a médián belül és kívül egyaránt.

.

A Médiakutató jelen válogatása négy írást tartalmaz, amelyből kettő a MODEM projekt eddigi, az online média múltjában elmélyedő szakaszára épül (Szakadát István bevezetése és módszertani áttekintése, valamint saját tanulmányom az online újságírás korai professzionalizációjáról), kettő pedig a magyar digitális múlt további olyan szempontjaival foglalkozik, amelyek a jövőben kerülhetnek majd a projekt fókuszába. Katona Éva írása a magyar internet előtörténeteként is értelmezhető hazai komputerezéséről, Szűts Zoltán cikke pedig az online irodalmi kezdeményezések eddigi történetéről szól.

A blokk létrejöttét motiváló MODEM-projekt nem jöhetett volna létre a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának finanszírozása, valamint a Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szociológia és Kommunikáció Tanszéke támogatása nélkül. Köszönöm továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Médiatudományi Kutatócsoportjának támogatását, amely lehetővé tette a válogatásban szereplő cikkem megírását. Nagyon köszönöm kollégáimnak, Vorák Anitának és Bellai Lászlónak a szerkesztői, kurátori, interjúeri (és még megannyi más) területen végzett munkájukat. Végül, de semmiképp sem utolsósorban köszönettel tartozom Szakadát Istvánnak, aki ugyan ezt nagyon utálni fogja, de azért leírom: több mint megtisztelő azzal együtt dolgozni a magyar digitális média történetének feldolgozásán, aki ennek a történetnek az egyik első és meghatározó szereplője.

Irodalom

BBC (2015): Net pioneer warns of digital 'Dark Age'. *BBC News*, 2015. február 13. <http://www.bbc.com/news/science-environment-31458902>

Horváth Iván (2015): „Nincs média tovább, hanem bejáratok vannak az univerzumba” – Interjú Horváth Ivánnal. In: *MODEM*. <http://www.mediatortenet.hu/2016/03/21/horvathivan/>